

ACCOUNTING REGISTERS AND FORMS

Farkhodova Kholbuvi Ulugbek qizi
DTPI Accounting and Auditing 1st Year Students

Khushbokova Ozoda Otabek qizi
DTPI Accounting and Auditing 1st Year Students

Musurmonova Marjona Arif qizi
DTPI Accounting and Auditing 1st Year Students

Ergasheva Muborak Elmurot
DTPI Accounting and Auditing 1st Year Students

ANNOTATION

The "Action Strategy for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021", approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No 4947, is the main program for all spheres of public life. One of the most important tasks in the ongoing economic reforms in our country is to bring accounting and reporting in line with international standards as an important part of corporate governance in independent science and practice. We all know that today every company has a certain number of accountants. They have a huge impact on socio-economic life.

Keywords: Accounts, Luca Pacholi, spreadsheets, card, proofreading, combination

INTRODUCTION

Buxgalteriya bu ancha yillardan beri mavjud bo'lgan tushuncha hisoblanadi. Buxgalteriya fan sifatida shakillanganligiga bir necha taxminiy qarashlar mavjud. Masalan: Eramizdan 500 yil oldin italiyalik matematik Luka Pacholining . "Schyotlar va yozuvlar haqida traktat " kitobi orqali buxgalteriya fani yuzaga kelgan degan fikrlar mavjud. XV – XVII asrlarda buxgalteriyaga e'tibor kuchaya boshlagan , bir nechta maktablar vujudga kelgan va Italiya maktabi ustuvorlik qilgan . Ularning yorqin namoyondalaridan biri Fransiskanlik monax,matematika professori Luka Pacholi. L. Pacholining traktatida savdo operatsiyalarini hisobga olish uchun ikkiyoqlama yozuv usuli va buxgalteriya balansini qo'llash bayon qilingan Luka Pacholi (1445-1515) – buyuk matematik ,diagrafik hisob tizimining asoschisi, "Schyotlar va yozuvlar haqidagi asar" (1494)ning muallifidir. Ushbu kitobda hisobchilikning vazifalari , savdogar va buxgalterlarga qo'yiladigan talablar, ikki yoqlama buxgalteriya (diagrafik paradigma) g'oyasining asoslari bayon etilgan, buxgalteriya balans tushunchasi shakillantirilib , u inventar modifikatsiyasi sifatida tushunilgan buxgalteriya hisobining asosiy amal (protsedura)lari rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan.

Korxonalar va tashkilotlardan xo'jalik faoliyatini boshqarish bevosita mablag'larning holatiga, ulardan foydalanish darajasiga , mablag'larning aylanish tezligiga bog'liq. Balansni iqtisodiy

jihatdan olganda xo'jalik mablag'larini joylanishi va tashkil topish manbalari bo'yicha bir-biriga tengligini ta'minlaydi deb aytish maqsadga muvofiqdir.

Buxgalteriya balansi – muayyan sanaga pulda ifodalangan va xo'jalik mablag'larining turlari, tashkil toppish manbalari b'ycha iqtisodiy guruhlashtirish hamda umumlashtirish usulidir.

L. Pacholi tomonidan bayon qilingan ikki yoqlama yozuv bo'yicha hisob tizimi barcha mamlakatlarda hozirgi vaqtgacha amal qilmoqda . Uning g'oyasi “berish” va “ega bo'lish” tamoyiliga nisbatan bosh daftar “Kassa” va “Kapital” tamoyili bo'yicha tuzilishidan iborat. Boshqacha aytganda , bitta xo'jalik operatsiyasi (bitta summaning o'zi) bir vaqtning o'zida ikkita schyotda aks ettiriladi. Bir tomondan xo'jalik mablag'lari qayerga yo'naltirganligi (ishlatilganligi) , ikkinchi tomondan – ushbu mablag'lar qayerdan olinganligi (kimniki ekanligi) ko'rsatiladi. Bu buxgalteriya hisobining xo'jalik operatsiyalarini ikki yoqlama yozuv metodi bo'yicha aks ettirish tizimining asosini tashkil etadi.

Ikki yoqlama shunday yozuvki, uning natijasida har bir xo'jalik operatsiyasining summasi schyotlarida ikki marotaba: bir schyot debetida va ayni vaqtda o'zaro bog'liq bo'lgan boshqa schyotning kreditida qayd qilinadi. Chunki xo'jalik operatsiyalari yuzaga keltiradigan o'zgarishlar ikkiyoqlama xususiyatga ega va hisobning ikki alohida schyotiga ta'si etadi.

Buxgalteriya hisobi registrlari – hisob yozuvlarini (buxgalteriya provadkasini) aks ettirishga mo'ljallangan jadvallardir. Buxgalteriya hisob registrlari- jurnallar, vedomostlar, kitoblar tasdiqlangan blankalardir. Hisob registrlarini ahamiyati shundaki, ularga schyotlarga tegishli ko'rsatkichlar aks ettiriladi, umumlashtiriladi oy oxiriga qoldiqlar aniqlanadi va umuman, xo'jalik mablag'lari va ularning tashkil topish manbalari bilan bog'liq ma'lumotlar aks ettirib boriladi.

Buxgalteriya yozvlarining turliligi, hajmi har xilligidan kelib chiqib , ular aks ettiriladigan hisob registrlari ham turlichadir.

Hisob registrlari turlari o'rganilayotganda, ularni quyidagi xususiyatlariga e'tibor bermoq kerak:

Tashqi ko'rinish.

Ularda aks ettiriladigan yozuvlarning turliligi.

Ma'lumotlarning hajmi.

Hisob registrlari tashqi ko'rinishi xususiyatlariga ko'ra quyidagicha turkumlanadi: daftarlar (kassa daftari, “bosh daftar”).

kartochkalar.

varaqlar (vedomostlar).

Kartochkalar, asosan xo'jalik mablag'lari analitik hisobi uchun qo'llaniladi. Kartochkalarning kontokorrekt, ko'p ustunli va boshqa turlari mavjud. Kontokorrekt kartochka shakli pul o'lchovida (qiymatida) hisobi yuritiladigan xo'jalik jarayonlarini har bir schyotning debet va kredit tomonlarida aks ettirilishida foydalaniladi va har bir oy oxirida schyotlar bo'yicha oborotlarni aniqlashda asos bo'ladi. Ko'p ustunli kartochkalarining yana bir sifatida “Asosiy ishlab chiqarish” xarajatlar hisobi uchun yuritiladigan kartochkani misol keltirishimiz mumkin. Kartochkalar maxsus kartotekalarda saqlanadi. Kartotekalarga kartochkalar joylashtirilayotganda moddiy javobgarligi joylangan o'rni va boshqa xususiyatlarga ahamiyat berib, guruhlarga ajratilgan holda qo'yiladi. Buxgalteriya hisobi registrlari yozuv turlariga ko'ra 3 xil bo'ladi:

1. Xronologik hisob registrlari.
2. Tizimli hisob registrlari.
3. Kombinatsiyalashgan.

Xronologik hisob registrlarini o'ziga xos xususiyati shundaki, undagi yozuvlar xronologik tartibda aks ettirib boriladi. Bu yozuvlar orqali jarayonning qisqacha mazmuni, sodir bo'lgan muddati va summasini xronologik tartibda aks ettirib boriladi. Masalan, "Jarayonlarni ro'yxat qilish jurnali" xronologik hisob registriga misol bo'ladi va u hisobning memorial- order shaklida qo'llaniladi. Tizimli hisob registrlari jarayonlarni ma'lum bir belgilari bo'yicha tizimlashgan (guruhlashgan) holda aks ettirilishi bilan xususiyatlidir. "Bosh daftar" tizimli hisob registrlariga misol bo'ladi.

Ushbu registrdan XV asr oxirlarida ikki yoqlama yozuv usuli vujudga kelganidan boshlab foydalanish yo'lga qo'yilgan.

Buxgalteriya daftarlari 1 yilga mo'ljallangan bo'lib, hamma betlari raqamlanadi, bosh buxgalter imzosi bilan tasdiqlanadi. Oxirgi varaqning orqasida bosh buxgalterning imzosi bilan tasdiqlangan holda quyidagi yozuv aks ettirilgan bo'lishi zarur. Buxgalteriya daftarida korxonada xo'jalik mulklarini aks ettiradigan schyotlar uchun betlar ajratiladi. Sintetik schyotlar uchun tegishli analitik schyotlar ochilgan bo'lsa, bosh daftarda betlar ajratilayotganda e'tiborga olmoq zarur.

Masalan, savdo korxonasini chakana savdodagi tovarlari 2920 sintetik schyotida yuritiladi. Aytaylik, shu savdo korxonasiga qarashli 3 ta magazin mavjud. Bunday holatda bosh daftarda har bir moddiy javobgar shaxs uchun alohida varaqlar qoldirilishi va umumiy tovarlar hisobi aks ettirilishi uchun ham varaqlar ajratilgan bo'lishi zarur.

Buxgalteriya hisobi registri daftarning boshqa registrlaridan afzalligi quyidagilardan iborat:
Hisob ma'lumotlarining bir registrda mujassamlashganligi;

Hisob ma'lumotlari saqlanishi mustahkam ta'minlanganligi;

Buxgalteriya daftaring kamchiliklari ham bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

Buxgalteriya xodimlari o'rtasida mehnat taqsimotini to'g'ri yo'lga qo'yishga xalaqit beradi, sababi, daftarda korxonada hisobi yuritiladigan hamma schyotlar joylashgan.

Buxgalteriya xodimlari o'zlariga birlashtirilgan schyotga tegishli ma'lumotlarni aks ettirish uchun daftar bo'shashini kutishi kerak bo'ladi.

-Buxgalteriya daftariidan hisob registry sifatida foydalanganda, hisob ishlarini mexanizatsiyalashtirish imkoniyatlari kamayadi.

-Buxgalteriya xodimlari mehnat unumdorligini oshishiga halaqat beradi.

Kombinatsiyalashgan hisob registrlari korxonada amalga oshiriladigan xo'jalik operatsiyalarini ham sistematik, ham xronologik tartibda guruhlashtirishni ta'minlovchi hisob registrlaridir. Ushbu turdagi hisob registrlari buxgalteriya hisobining takomillashuvi natijasida vujudga kelgan bo'lib, unda xo'jalik muomalalari buxgalteriya hisobining hisobvaraqlarida o'zlarining iqtisodiy mazmuniga ko'ra ajratilgan holda bir vaqtda aks ettiriladi. Bunday registrlarning afzalligi quyidagilardan iborat:

Hisob ishlari ixchamlanadi.

Buxgalteriya yozuvlari aks ettiriladigan registrlar miqdorini qisqartiradi.

Dastlabki hujjatlarni naqadar to'g'ri rasmiylashtirilishi, buxgalteriya registrlari ma'lumotlarini ham to'g'ri rasmiylashtirilishiga asos bo'ladi. O'z navbatida buxgalteriya

registrlari moliyaviy hisobotlarni o'z vaqtida va to'g'ri ma'lumotlar asosida rasmiylashtirilishiga xizmat qiladi. Bizga ma'lumki, moliyaviy hisobot shakllari quyidagilardan iborat:

Buxgalteriya balansi -1 shakl

Moliyaviy natijalar to'g'risida hisobot -2 shakl

Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot -3 shakl

Xususi kapital to'g'risidagi hisobot -4 shakl

Yuqorida keltirib o'tilgan moliyaviy hisobot hamma shakllari ham korxonalar faoliyatini har tomonlama o'rganish, tahlil qilish, nazorat etish hamda boshqarish uchun xizmat qiladi. Buxgalteriya registrlari ulardagi ma'lumotlarni to'g'ri va o'z vaqtida aks ettirishini ahamiyati ham shundadir.

Buxgalteriya registrlariga tegishli ma'lumotlarni aks ettirishni oldiga qo'yilgan talablarni sanab o'tdik. Shu talablarga javob berish uchun esa quyidagi vazifalar bajarilmog'i kerak.

Dastlabki hujjatlarni har tomonlama tekshirish.

Buxgalteriya registrlari bilan to'liq ta'minlanish.

Buxgalteriya registrlariga hisobot davri boshlang'ich qoldiqlarini to'g'ri aks ettirib chiqish.

Buxgalteriya provodkalarini hisob registrlariga tegishli tartibda o'z vaqtida yozish.

Buxgalteriya registrlariga hisobot davri boshida boshlang'ich qoldiqlar aks ettirilganda, oldingi hisobot davri uchun oxirgi qoldiq ko'rsatkichlari olinadi. Ushbu boshlang'ich qoldiq summalari tegishli buxgalteriya hisobi registrlarida aks ettirilayotganda, ularning tagiga chiziq chiziladi. Bunday chiziq tortilishiga sabab, hisobot davri davomida aks ettirilgan oborot summalari bilan boshlang'ich qoldiq summasini xatolik bilan qo'shib yubormaslik.

Demak, korxonalar faoliyati haqida to'g'ri xulosaga kelish uchun moliyaviy hisobot ma'lumotlari haqqoniy aks ettirilgan bo'lmog'i zarur ekan. Bir necha nusxada yoziladigan hujjatlar asosan, dastlabki hujjatlar bo'lib, ularga dalolatnomalar, TTN (Tovar-transport nakladnoy)larni, schyot-fakturalarni, nakladnoylarni, to'lov talabnomasi, to'lov topshiriqnomalarini, shartnomalarni misol tariqasida keltirish mumkin. Ko'chirish qog'ozlari yordamida yozuvlarni aks ettirish orqali xato yozuvlar kamayishiga, hisob ishlarini tezlashishiga va oqibat natijasida buxgalteriya xodimlari mehnat unumdorligi oshishiga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Buxgalteriya hisobi nazariyasi" O.M.Kuljanov, I.I.Xusinov.
2. Auditorlik faoliyati to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Qonuni Toshkent 2000 yil 26 may 78-II-son.
3. Buxgalteriya hisobi" A.A.Karimov, J.E.Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov.
4. O'ZME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
5. Tijorat banklarining ichki auditiga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi nizom"(ro'yxat raqami 3302 07.05.2021-yil).